

Cəlal ALLAHVERDİYEV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bu il teatr sənətimizin inkişafında mühüm yer tutan, səhnə sənəti tariximizə parlaq səhifələr yazan İrəvan Azərbaycan Teatrının yaranmasının 140 ili tamam olur. Ömrünün böyük bir hissəsi bu sənət ocağının tarixinə əbədli daxil olan böyük şəxsiyyətlərdən biri də ədəbiyyatşünas, nasir, publisist, şair-dramaturq, görkəmli ictimai-siyasi xadim Hidayət Hidayətovdur. Hidayətov həyatının və yaradıcılığının ən qaynar dövrünü bu teatrda keçirmiş, çətinliklərinə sinə gormiş, uğurlarına sevinmiş və onunla birgə nəfəs almışdır.

Mələmdür ki, ermənilərin müxtəlif dövrlərdə Ermənistanı yaşayan azərbaycanlılara qarşı törətdikləri vəhşiliklər, total qırğınlar İrəvanda Azərbaycan mədəni həyatına da ağır zərbə vurmuşdur. Soydaşlarımızın yaşadığı faciələr, müsibətlər bu sənət ocağının taleyindən də yan keçməmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq, tariximizin müxtəlif dövrlərində erməni vandalizminin və şovinizminin qurbanına çevrilən, köçkünlük, didərginlik həyatı yaşayan bu sənət məbədi hər dəfə müəyyən müddətdən sonra öz doğma İrəvan şəhərinə qayıdış fəaliyyətini yenidən bərpa edib.

Erməni şovinizminin tarixin səhnəsindən silməyə və sıxışdırıb çıxarmağa çalışdığı bu sənət ocağı 1967-ci ilin yanvar ayında yenidən bərpa edilərək öz üçüncü həyatını yaşamağa başlayır. 1968-ci ilin iyun ayında 23 yaşlı gənc Hidayətov bu sənət ocağına direktor təyin edilir.

Əslində teatr sənətinə dərindən bələd olmayan gənc bir adamın bu sənət ocağına direktor təyin edilməsinin pərdəsi arxasında bir erməni məkri gizlənirdi. Çünki onlar sosial-siyasi həyatın bütün sahələrində azərbaycanlılara qarşı öz çirkin məqsədlərini "bolşevizm ideyalarının" tələbləri baxımından açıq şəkildə həyata keçirə bilmədiklərindən, özlərinin anti-türk siyasətini bolşevik maskası altında daha incə metodlarla qururdular. Burada Ermənistanın şovinist hakim dairələrinin əsas məqsədlərindən biri gələcəkdə teatrın rəhbərliyinin "sorişetməsi"ni bəhanə götürərək, teatrın bağlanması zəmin yaratmaqdan ibarət idi. Amma Hidayətovun fəaliyyəti, istedadı, milli və siyasi iradəsi erməni şovinist dairələrinin bu məqsədlərini yerinə yetirməyə imkan vermədi. O, bütün var qüvvəsi və fədakar fəaliyyəti ilə erməni şovinizmi əhatəsində milli teatr məktəbini qurdu.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edim ki, Ermənistanın hakimi şovinist dairələri 1968-ci ildə yenidən bərpa olunmuş İrəvanda Azərbaycan Dram Teatrını mərkəzdən, İrəvan şəhərindən uzaqlaşdırmaq üçün Zəngibasar rayonunun mədəniyyət evinə köçürmək iş-təyinatı. Teatrı olverişli şəraiti olmayan kiçik bir mədəniyyət evinə köçürməkdə er-

monilərin əsas məqsədlərindən biri onu vələ 1948-ci ildəki kimi rayon teatrına çevirmək, sonra isə bu sənət ocağının bağlanması zəmin yaratmaqdan ibarət idi. Erməni millətçiliyi ideologiyasından çıxış edən Ermənistan rəhbərliyi homişi açıq, yaxud da gizli şəkildə İrəvan Azərbaycan Dram Teatrının təşəkkülünə daim mane olmağa çalışmışdır. Amma Hidayətovun milli və siyasi iradəsi, qətiyyəti sayəsində teatr İrəvanda öz fəaliyyətini uğurla davam etdirdi.

Yenidən bərpa edilən İrəvan Azərbaycan Dram Teatrı öz varlığını üçüncü dövrdə çox müəkkəb problemlərə üz-üzə gəlməsinə baxmayaraq, Hidayətovun yorulmaz zəhməti sayəsində yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. İrəvanda mövcud olan teatrlar içərisində öz dost-xəttillə seçilən bir teatra çevrildi. Hidayətov teatrın formalaşması, canlanması üçün Bakıdan Tofiq Hüseynovu, Naxçıvandan Mübariz Əlixan oğlunu, Mir-

nmiş incəsənət xadimləri, rejissorlar Nəsir Sadıqzadə, Baxşı Qolondərli, Ağakışi Kazımov, Vəli Babayev kimi sənətkarları tamaşalara quruluş vermək üçün İrəvana dəvət edirdi. Tanınmış rejissorların və aktyorların sız yaradıcılıq omokdaşlığı sayəsində sənət kamilliyi ilə nəzərə çarpan tamaşalar hazırlanırdı. Yeri gəlmişkən teatr dünyə klassiklərinin - A.Ostrovskinin, K.Qoldoninin, Şekspirin, A.Korneycukun, D.Furmanovun, Molyerin (Jan Batist Poklen) və başqalarının əsərlərinə də cəsarətlə müraciət edir və onları uğurla tamaşaya qoyurdu. Tamaşalarda ki rolların aktyorlar tərəfindən yüksək məharətlə ifa edilməsi İrəvanda Azərbaycan teatrının həm möhkəmlənməsinə, həm də nüfuzunun artmasına çox böyük təsir göstərirdi.

Teatrın ahəngdar fəaliyyəti tamaşaçılarda maraq oyatmaq üçün yerli dramaturqlara müraciət də vacib şərtir. Həmin dövrlərdə

larımızı bir-birinə yaxınlaşdırmaq, birinin ədəbi-mədəni nailiyyətləri ilə digərini tanış etmək, milli ədəbi-mədəni əlaqələri möhkəmləndirmək, milli mədəni düşüncənin formalaşması kimi də xarakterizə etmək olar. Hidayətovun erməni şovinizmi əhatəsində fəaliyyətinin uğurlu cəhətlərindən biri də onun milli ədəbi zəminə söykənməsidir.

1968-84-cü illər ərzində Hidayətovun təşəbbüsü və dəvəti ilə Azərbaycan mədəniyyətinin, incəsənətinin görkəmli nümayəndələri - Maestro Niyazi, Fikrət Əmirov, Emin Sabitoğlu, Mehdi Məmmədov, Şəmsi Bədəlbəyli, Nəsir Sadıqzadə, Ağakışi Kazımov, İsmayıl Dağıstanlı, Hökümə Qurbanova, Məlik Dadaşov, Leyla Bədəlbəyli, Məmmədraz Şeyxzamanov, Zorəş Həməzyeva və başqaları İrəvan Teatrının qonağı olmuşlar. Teatrın yüksəlişi və aktyorların səhnə yaradıcılığı haqqında məlumatları İrəvanda, Bakıda və başqa yerlərdə nəşr

İrəvan Teatrının Hidayət dövrü

zəğa Əliyev adına İncəsənət İnstitutunu bitirmiş bir neçə istedadlı gənc aktyoru bu sənət ocağında çalışdırmaq dəvət edir və onlar teatrda soylo çalışır, tamaşaçıların bədii zövqünü oxşayan yeni tamaşalar hazırlayırdılar. Çünki yüksək peşəkar səviyyədə teatr tamaşaları qoymaq və ifa etməyə qadir kollektivin meydana gəlməsi bu sənət ocağının daha da möhkəmlənməsinə ciddi təsir göstərirdi.

Yerli kadrlarla təmin edilməsi üçün 1969-cu ildə teatrın direktoru Hidayətov Ermənistanın müvafiq dövlət qurumlarının qarşısında İrəvan İncəsənət İnstitutunun nözdəndə azərbaycanlı şöbəsinin açılması məsələsinə dəfələrlə qaldırmasına və homin istiqamətdə nə qədər mübarizə aparmasına baxmayaraq, erməni şovinist dairələri bu ideyanın gerçəkləşməsinə imkan vermədi. Çünki onlar İrəvanda yeganə milli sənət məbədi olan bu teatrın canlanması və möhkəmlənməsinə istəmidir. Bütün çətinliklərə, problemlərə baxmayaraq, teatr ağır bir şəraitdə, qısa zaman ərzində öz yaradıcılıq imkanlarını daha da genişləndirərək peşəkar kollektiv səviyyəsinə yüksəlməyə başladı.

1970-ci illərdə teatr repertuarını zənginləşdirərək, bir sıra uğurlara nail olmuş və özünün yaradıcılıq zirvələrinə ucalmışdır. Həmin illərdə teatr "Sənsiz", "Səvil", "Aydın", "Köhnə ilin son gecəsi", "Qayımana", "Əliqulu evlonir", "Solğun çiçəklər", "Ana ürəyi", "Yaşar", "Elbrus evlonir", "İkinci səs", "Son nə üçün yaşayırsan?", "Əks-soda", "Hacı Qənbər", "Nəsrəddin", "Atayevlər ailəsi", "Arşın mal alan", "Toy kimindir?", "Məşədi İbad", "İmzalar içində", "Ulduz" və s. onlarca əsəri tamaşaya qoymuşdur. Bəlo əsərlərin tamaşaya qoyulması bir tərəfdən teatrda rejissor işinin kamilləşməsinin göstəricisi idisə, digər tərəfdən təcrübəli aktyorların bu sənət məbədinin ətrafına cəlb edilməsi idi. Hidayətov Azərbaycanın ta-

İrəvan mühitində isə ədəbiyyatşünaslığın bu sahəsi ilə məşğul olan 1-2 nəfər var idisə, onlardan birincisi Hidayətov idi. Hidayətov ədəbiyyatın bu janrında da öz qələminə sınıamış. "Məhbəbət yaşayır hələ" ilk pyesini yazmışdır. İstedadlı dramaturq Hidayətovun "Məhbəbət yaşayır hələ" pyesi 1976-cı ildə İrəvanda milli teatrımızda tamaşaya qoyulmuşdur. Sonralar sənətkarın 1981-ci ildə "Məni qanamayın", 1982-ci ildə "Bu dünyanın adamları" və başqa dram əsərləri də İrəvanda Azərbaycan teatrının səhnəsində uğurlu səhnə həyatını yaşamışdır.

Teatr Qorbi Azərbaycanı soydaşlarımız yaşayan bütün bölgələrə Zəngibasar, Amasiya, Vedibasar, Basarköçər, Allahverdi, Dilican və b. rayonlara, o cümlədən Azərbaycan məktəblərinə qastrollara gedərək tamaşalar göstərirdi. Qorbi Azərbaycanda elə bir Azərbaycan kəndi çətin göstərmək olar ki, teatr oraya səfər etməsin. Bu bir tərəfdən azərbaycanlı əhali ilə bu sənət ocağının əlaqələrinin möhkəmlənməsinə xidmət edirdisə, digər tərəfdən, yeni tamaşaçı kütləsinin teatra cəlb olunmasına müsbət təsir göstərirdi.

Hidayətovun rəhbərlik etdiyi bu müəssisəlik və peşəkar kollektiv yeri gəlmişkən çox zəngin və rəngarəng repertuarları ilə qastrol səfərlərinin coğrafiyasını daha da genişləndirərək Bakıya, Naxçıvana, Tiflisə, Borçalıya da gedirdi. İrəvan Azərbaycan Teatrının tarixində ilk dəfə idi ki, bu sənət ocağı Ermənistanın hüddurlarından konara qastrol səfərlərinə çıxırdı. Bu baxımdan 1978-ci ilin noyabr ayında İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının Bakı qastrolu bu sənət ocağının tarixinə ən uğurlu və dərin monalı bir səhifə yazmışdır.

Teatrın Cənubi Qafqazın azərbaycanlılar yaşayan bölgələrinə qastrol səfərləri bir tərəfdən sənət əlaqələrinin genişlənməsinə xidmət edirdisə, digər tərəfdən bu səfərləri siyasi və milli məfkuro baxımından soydaş-

edilən mətbuat orqanlarında dərc edilmiş məqalə və rəsensiyalarda da görmək mümkündür. Teatrın uğurları ilə bağlı yuxarıda qeyd etdiyimiz fikirlər İrəvanda Azərbaycan dilində nəşr edilən "Sovet Ermənistanı" qəzetində Hidayətovun "Xoş arzularla", "Gənclik horarəti, yaradıcılıq chitirası", "Adi illərə bənzəmir", "Onun həyatı səhnədir" və s. məqalə və rəsensiyalarında da öz əksini tapıb.

Bu sənət ocağının inkişafında, onun Ermənistanı yaşayan azərbaycanlıların ruh-mədəni və mədəniyyət mərkəzinə çevrilməsində Hidayətovun müstəsna rolu olmuşdur. Bu gün də el arasında İrəvan Azərbaycan Teatrını haqlı olaraq Hidayətovun teatr adlandırılır.

1988-ci ildə İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı həyatında dördüncü dəfə didərginlik təleyini yaşamağa məcbur oldu. Öz doğma şəhəri İrəvandan didərgin düşmüş teatr Bakıda doğma övladı kimi qarşılayıb ilk qucaq açan, vaxtilə bu sənət ocağının direktoru işləmiş Hidayətov oldu. O, heç zaman öz qayğısını İrəvan Azərbaycan teatrından ösirməmişdir. Bu il şəfəfli tarixi yol keçmiş İrəvan Azərbaycan Teatrının böyük qürur və fərh doğuran 140 illik yubileyində Hidayətovun də ömür payı var!